

EURIPIDES TRAGEDYASINDA METİNLERARASILIK BAĞLAMINDA İKİ YENİDEN YAZMA ÖRNEĞİ: IPHIGENIA TAURIS'TE–HELENA

Abdullah ÖZDEMİR¹

Özet

Metinlerarasılık, her yazarın kendinden önce yazma işini üstlenmiş ustaların eserlerinden edindiklerine kendi metinlerinde açık ya da kapalı bir şekilde yer vermesi olarak tanımlanabilir. Aslında her yazar, yazmaya başlamadan önce etkilendiği, sevdiği yazarı okumakla başlamıştır yazarlık serüvenine. Okudukları onu şekillendirmiş, okuduklarından öğrendiklerini kendi süzgecinden geçirerek üslubunu, izleyeceği rotayı belirlemiştir. Yazın dünyası için yazılmış olan her metin bir başka metnin izlerini taşımaktadır. Metinlerarasılık kavramında sıkça başvurulan “Yeniden Yazmak”, bir yazarın başka bir yazara ait bir metni, altmetinleştirerek, yeni bir bağlamda, yeni bir okur kitlesi için, yeni işlevlerle, yeni amaçlarla dönüştürerek yeniden yazması işlemidir. Yeniden yazma eyleminin Antik Çağ’dan beri farklı biçimlerde karşımıza çıkan bir eylem olduğu ve bir yazarın bir ana-metni, bir başka yazara ait olan bir alt-metni yeni bir bağlamda, yeni işlevlerle ve yeni bir okur kitlesi için yeniden yazarak dönüştürmesi olduğu söylenebilir. Araştırmada, tarama modellerinden biri olan betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışma, Euripides’in örneklem olarak seçilen “İphigenia Tauris’te” ve “Helena” adlı eserleri ile ilgili verileri, literatür taraması yaparak toplamayı ve doküman analizi tekniğiyle elde edilen bulguları karşılaştırarak verilerin analizini yapmayı amaçlamaktadır. Euripides’in söz konusu tragedyalarını yazarken öncülleri olan Homeros ve Heredotos’tan alıntılar yaptığı ve bu alıntılar sayesinde eserlerini efsaneleri yeniden yazma suretiyle oluşturduğu böylelikle geçmiş dönemlere ait sözlü metinleri yeniden yazarak kendi dönemine taşımış olduğu örneklerle saptanmıştır. Sonuç olarak Euripides’in, Metinlerarasılık teriminin kullanılmaya başlandığı 20. yüzyıldan yaklaşık 2500 yıl önce söz konusu kavramı pratikte kullanmış olduğu örnek eserlerden yapılan alıntılarla belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Metinlerarasılık, Yeniden Yazma, Euripides, İphigenia Tauris’te, Helena

¹ Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, abdlhozdemir@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8260-7452

Two Examples of Rewriting in The Context of Intertextuality in The Euripides Tragedy: Iphigenia in Tauris-Helena

Abstract

Intertextuality can be defined as each authors explicit or implicit inclusion in their own texts from the works of the masters who have undertaken the task of writing before them. In fact, every writer starts their writing adventure by reading the writer they love and influence them before starting to write. What they read shapes them. They filter what they learn from what they read and build their own style and the route they will follow. Every text written for the literary world bears the traces of another text. Rewriting, which is frequently used in the concept of intertextuality, is the process of an author rewriting a text by another author by subtexting it, transforming it in a new context, for a new audience, with new functions and new purposes. It can be said that the act of rewriting is an action that has appeared in different forms since the Antiquity, and that an author transforms a main-text by rewriting a sub-text of another author in a new context, with new functions and for a new audience. In this research, the descriptive survey model, one of the survey models, was used. In this sense, the study aims to collect the data about the sample works of Euripides named "Iphigenia Tauris" and "Helena" by literature review and to analyze the data by comparing the findings obtained with the document analysis technique. It has been determined with examples that Euripides made quotations from his predecessors Homer and Herodotus while writing his tragedies, and he created his works by rewriting legends thanks to these quotations, thus rewriting the oral texts of the past periods and carrying them to his own time. As a result, it is stated with quotations from sample works that Euripides used Intertextuality in practice about 2500 years before the 20th century, when the concept began to be used.

Keywords: *Intertextuality, Rewriting, Euripides, Iphigenia in Tauris, Helena*

1. Giriş

Metinlerarasılık, 20. yüzyılın ikinci yarısında Bulgar asıllı Fransız eleştirmen Julia Kristeva tarafından öne sürülmüş ve kendisine özellikle postmodern yapıtlarda kullanım olanağına sahip olmuştur. Metinlerarasılık, hiçbir metnin saf olmadığı; kaynak metni aramanın anlamsız bir çaba olarak kalacağı çünkü her metnin kendisinden önce oluşturulan diğer metinlerle kurduğu biçimsel ve anlamsal ilişkiler sayesinde var olduklarını kabul eder. "En basit anlamıyla metinlerarasılık, metinlerin birbirinden sözcük ve kavram ödünç alması fikrine odaklanan bir metin yorumlama biçimidir" (Zengin, 2016, s.301). Metinlerin kendisi dışındaki diğer örnek metinlerle arasında kurulan çeşitli ilişkilerin keşfedilerek anlamlandırılması metinlerarasılığın kapsamındadır.

Metinlerarasılık, her yazarın kendinden önce yazma işini üstlenmiş ustaların eserlerinden edindiklerine kendi metinlerinde açık ya da kapalı bir şekilde yer vermesi olarak tanımlanabilir. Her yazar, yazmaya başlamadan önce etkilendiği, sevdiği yazarı okumakla başlamıştır aslında yazarlık serüvenine. Okudukları onu şekillendirmiş, okuduklarından öğrendiklerini kendi süzgecinden geçirerek üslubunu, izleyeceği rotayı belirlemiştir. "Bu nedenle, bir yazarın eseri, doğrudan veya dolaylı, açık veya örtülü olarak atıfta bulunduğu diğer metinlerin her zaman yankılarını ve izlerini taşıyacaktır." (Zengin, 2016, s.301)

Araştırma tarama modelinde betimsel bir araştırmadır. “Verilen bir durumu elden geldiği kadarıyla tam ve dikkatli bir şekilde tanımlamaya olanak veren bir araştırma yöntemidir.” (Büyüköztürk ve diğerleri, 2015) Araştırmanın amacı doğrultusunda yapılacak literatür taraması sonrası metinlerarasılık ve yeniden yazma kavramları saptanacak, sonrasında Euripides’in metinlerarasılık bağlamında yeniden yazma yönteminden yola çıkarak oluşturduğu düşünülen örnek metinlerinde adı geçen kavramlarla ilişkili olabilecek bulgular doküman analizi tekniğinden yararlanılarak incelenecektir. “Doküman analizi, belli bir amaca dönük olarak kaynakları bulma, okuma, not alma ve değerlendirme işlemlerini kapsamaktadır” (Karasar, 2005).

1.1. Metinlerarasılık

Bir metinde, metnin kendisini oluşturan öncül metinlerin varlığı şeklinde tanımlanabilecek olan metinlerarasının farklı yönlerinin öne çıkarıldığı çeşitli tanım ve görüşler de bulunmaktadır. “Her metin bir metinlerarasıdır; onda farklı düzeylerde az çok tanınabilecek biçimler altında öteki metinler yer alır: Daha önce edinilen ekinden gelen metinler ile etrafımızdaki ekinden gelen metinler. Her metin eski alıntılarının yeni bir örgüsüdür” (Aktulum, 2000, s. 56) “Metinlerarasılık başka metinlere ait unsurları taklit etmek ya da onları olduğu gibi yeni bir metne sokmak işlemi değil; bir yer ve bağlam değiştirme işlemidir.” (Aktulum, 2000, s. 43) María Jesús Martínez Alfaro da “Intertextuality: Origins And Development of the Concept” adlı makalesinde metinlerarasılık kavramını tanımlarken yazılmış olan her edebi metnin kaynağının İncil’e kadar uzandığından bahsetmektedir (1996, s.270)

Folklorik olarak tanımlanan sözlü dönem ürünlerindeki metinlerarası ilişkilerin incelenmesi de yine ülkemiz için yeni sayılabilecek bir araştırma sahası olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine Aktulum’un değerli çalışmaları Türkiye’de yöntemin uygulama alanı bulmasına öncülük etmektedir.

Konuyla ilgili çeşitli çalışmalar yapan Aktulum folklorik olarak sınıflandırılan ürünlerin metinlerarasılık bağlamında tanımlanırken eş anlamlı, kimi zaman birbiriyle iç içe kullanılan “söylemlerarasılık” ve “metinlerarasılık” terimlerini birbirinden ayırır. “Söylemlerarasılık bir söylemin üretilme aşamasına gönderen bir sözceleme ve söylem sürecine; metinlerarasılık ise bu sürecin sonunda elde edilen, somut bir kategori olan yazılı bir sözceye ilişkindir” (Aktulum, 2013, s. 21).

Aktulum’a göre metinlerarasılık kuramı çeşitli metinlerarası yöntemleri kullanarak ana metin ile yan metinler arasındaki ilişkileri anlamsal, yapısal ve biçimsel yönlerden düzenler. Bir metinde tek başlarına olabileceği gibi birlikte de kullanılabilen bu yöntemler: Alıntı, parodi, öykünme, anıştırma, alaycı dönüştürüm, genişletme, öyküsel dönüşüm, edimsel dönüşüm, palempsest, montaj, kolaj, içanlatı, yeniden yazma vb. şeklinde sıralanabilir (Aktulum, 2000).

Araştırmada metinlerarası bağlamında yeniden yazma yöntemi ele alınacağından öncelikle yöntem hakkında açıklama önem arz etmektedir.

1.2. Yeniden Yazma

Yeniden yazmak, bir yazarın başka bir yazara ait bir metni, yeni bir bağlamda, yeni bir okur kitlesi için, yeni işlevlerle, yeni amaçlarla dönüştürerek yeniden yazması işlemidir. Yeniden yazma, önceki bir metni yeni bir düzen içerisine sokmaktır (Aktulum, 2000). Hem içerik hem de biçim açısından dönüştürülerek yeniden yazılan eski bir yapıt, çoğunlukla güncelleştirilmek suretiyle yinelenir/yenilenir. Yeniden yazma, bir yapıtın yıllar içerisinde yeni eserlerde yinelenerek bir okurdan başka bir okura geçip hayatta kalmasını sağlamış olur. Esin Gören, yeniden yazma eyleminin Antik Çağ'dan beri farklı biçimlerde karşımıza çıkan bir eylem olduğunu belirtir. “Bir yazarın bir ana-metni, bir başka yazara ait olan bir alt-metni yeni bir bağlamda, yeni işlevlerle ve yeni bir okur kitlesi için yeniden yazarak dönüştürmesidir” (Gören, 2013, s.65). L. Plate ve E. Rose (2013), “Rewriting, a Literary Concept for the Study of Cultural Memory: Towards a Transhistorical Approach to Cultural Remembrance” adlı makalelerinde yeniden yazmadan, anıları taşıyan ve ileten dönüştürücü bir bellek teknolojisi olarak bahsederler.

“Kristeva için herhangi bir sanat eseri, diğer metinlerle etkileşime giren, onları yeniden yazan, dönüştüren veya taklit eden bir ara metindir” (Zengin, 2016, s.300). Yeniden yazılan bir metin bir taklit, bir kopya değil, yeni anlamlar içeren yeni bir metindir artık. Amaç bazen çok sevilen bir yazara öykünme, bazen alt-metni hicvetmek, daha yetkin kılmak, düzeltmek, onunla hesaplaşmak ya da düpedüz yazarla özdeşleşmek arayışıdır. Ancak amaç ne olursa olsun geçmiş dönemlere ait metinler yeniden yazma sayesinde yeni dönemlere taşınırlar (Gören, 2013, s. 68).

Euripides'in konularını mitolojiden seçtiği “İphigenia Tauris'te” ve “Helena” adlı tragedyelerinde yeniden yazma bağlamında yapılan değişiklikleri değerlendirmeden önce “Euripides” tragedyasına kısaca değinmek yerinde olacaktır.

1.3. Euripides Tragedyası

“Euripides, Antik Yunan tragedyasından bahsedildiğinde Aiskhylos ve Sophokles ile birlikte oyunları günümüze kadar gelebilen üç yazardan biridir. Kronolojik olarak bakıldığında Aiskhylos'tan kırk, Sophokles'ten on-on beş yaş küçüktür” (Latacz, 2006, s. 237). Aradaki bu yaş farkının, değişen yaşam standartlarında öncüllerinden daha farklı bir dünya görüşüne sahip olmasında önemli yeri vardır. Euripides kendisine değinilen çeşitli yapıtlarda farklı görüşlerle anılmıştır: Nietzsche'ye (2010) göre tragedyanın mezar kazıcısı; Latacz'a (2006) göre Avrupa edebiyatında en güçlü ve sürekli etki yapan Yunan yazarı; Thomson'a (1990) göre demokrasinin kendini yıkmaya doğru itildiğini görmüş olan bir demokrattır.

Tragedyanın üçüncü büyük şairi olarak kabul edilen Euripides için Latacz, “Euripides, 455'teki ilk çıkışından 406'daki ölümüne kadar elli yıl içerisinde 22 kez koro almış, yani 88 oyun sergilemiştir. Bu oyunlardan günümüze kadar ulaşan eserlerinin sayısı 18'dir” bilgisini vermektedir (2006, s. 240) (Yazara atfedilen “Rhesos” bu sayıya dahil değildir.) Bu sayı Aiskhylos ve Sophokles'in eldeki toplam eser sayısından fazladır. Latacz, “Euripides'in oyunlarında Aiskhylos ve Sophokles'in tragedya anlayışına uymadığını bu yüzden onun eserlerine tragedya

yerine drama ya da oyun denilebileceğini” söyler (Latacz, 2006, p. 241). Bu eserler ve yaklaşık olarak oynanış tarihleri hakkında farklı kaynaklarda farklı tarihlere rastlanabilmektedir. Latacz’a göre, oyunların sahnelenmesi kronolojik olarak şöyledir: “Peliadlar (455), Alkestis 438, Medeia 431, Heraklesoğulları (430?), Hippolytos 428, Hekabe (426?), Andromakhe (425 ?), Yakarıcılar (424 ?), Erehtetus (422 ?), Elektra (417 ?), Herakles (416 ?), Troialı Kadınlar 415, İon (414 ?), İphigenia Tauris'te (413 ?), Helene 412, Fenikeli Kadınlar (410-409), Orestes 408, 406’da ölümünden sonra ise Bakkhalar ve İphigenia Aulis'te sahnelenmiştir” (Latacz, 2006, s. 244).

Euripides, Antik Yunan tragedyasına biçim ve içerik olarak birçok farklılık getirmiştir. Bu farklılıklardan en önemli olanı, yakın ilişki kurduğu Sokrates’in de etkisiyle tanrılar hakkındaki yenilikçi ve seyircisi tarafından hiçbir zaman tam anlamıyla kabul görmeyen bir anlayışla yazdığı eserleri olmuştur. Bu sebeple seyircisiyle fikirsel anlamda uzun bir çatışma süreci yaşamıştır. Eserlerin birçoğu ölümünden sonra zamanla gerçek değerine ulaşabilmiştir. Hatta çağdaşı Aristophanes, yazdığı komedilerde çoğu kez Euripides’in bu anlayışını eleştirmiştir (Latacz, 2006). Çağdaşları tarafından kabul görmeyen bu anlayışı yüzünden tarihte pek çok aydının yaşamına benzer bir şekilde inzivaya çekilmiştir. Hatta yaşadığı toprakları terk etmek durumunda kalmıştır. Diğer yandan ozan bu dönemde meydana gelen fikirsel aydınlanmanın çeşitli yönlerini eserlerinde başarıyla işlemiş ve hemen hemen bütün oyunlarında bu yeni fikirlerin karşıtlıklarından doğan çatışma durumlarını işlemiştir.

Euripides, yukarıda bahsi geçen, öncüllerinden farklı bu bakış açısıyla yazdığı eserlerinin bazılarında kaynak olarak Yunan mitolojisini ve diğer bütün Yunanlıların okullarda okutulmak suretiyle hakim olduğu Homeros ve Herodotos gibi aydınların eserlerini seçmiştir. Fakat gerek mitoloji gerekse bu yazılı metinlerden aldığı konulara küçük eklemeler ya da değiştirmek için küçük müdahalelerde bulunmuş, böylelikle bilinen efsaneleri yeniden yazarak geleneksel tragedyada büyük yenilikler yapmıştır. Bu yaklaşım onu çağdaşları arasında farklı bir yere konumlandırmıştır. “Euripides, Aiskhylos’un kuruluşunda emek harcadığı tragedyanın yapısının altını oyarak tragedyaya anlayışını hem biçim hem de içerik bakımından değiştirmiştir” (Thomson, 1990, s. 383).

Araştırmaya konu olan örnek eserler, “İphigenia Tauris'te” ve “Helena” bunlardan sadece ikisidir. Elde ettiğimiz bulgulara geçmeden önce bu iki esere kısaca değinmeliyiz.

1.3.1. İphigenia Tauris'te

Euripides, İphigenia efsanesinden esinlenerek iki tragedyaya yazmıştır. Ölümünden sonra (MÖ 405) sahnelenen “İphigenia Aulis'te” tragedyasının devamı olduğu halde, “İphigenia Tauris'te” daha önce, 414-413 sahnelenmiştir. Antik Yunan toplumunda değer verilen bir konuya, dostluğa ve kardeş sevgisine değinir. “İphigenia Tauris'te” tragedyası, Euripides’in ve antik tiyatrunun teknik açıdan en başarılı eserlerinden biri olarak bilinir. İyi tasarlanmış canlı bir kurguyla lanetli Atreus soyunun tarihini en ince ayrıntılarına kadar özetler (Euripides 2017). Aristoteles, tragedyaya

sanatı hakkında yazdığı Poetika adlı eserinde ona sıklıkla değinir ve İphigenia ve kardeşi Orestes'in birbirlerini tanıma sahnesini en başarılı tanınma (anagnorisis) örneği olarak gösterir.(Aristoteles, 1995)

Oyun İphigenia'nın kendini tanıttığı prolog ile başlar. İphigenia bu bölümde atalarının ve anne-babasının kimliğinden, başına gelen kurban edilme hadisesinden bahseder. Mitolojiye göre Sparta kralı Menelaus'un karısı güzel Helena, Truva kralının oğlu Prens Paris tarafından kaçırlır. Bunun üzerine Argos hükümdarı, İphigenia'nın babası Agamemnon, Yunanlılardan oluşan büyük bir ordu toplanması ve bu ordunun Truva'yı almak için sefere çıkması için çağrıda bulunur. Ordu, Euripos dolaylarındaki Aulis limanında sefere çıkmak için hazır beklemektedir fakat gemilerin denize açılabilmesi için gerekli rüzgar bir türlü esmez. Bilici Kalkhas, Agamemnon'un doğduğu yılın en güzel kızını Artemis'e kurban etmeyi adadığını ve Artemis'in, kendisinden bu kurbanı istediğini belirtir. Bunun üzerine Agamemnon, kızı İphigenia'yı Artemis'e kurban eder. Daha doğrusu olayı izleyenler öyle olduğunu düşünür. Çünkü Tanrıça Artemis tam o esnada İphigenia yerine kurban edilmesi için bir ceylan gönderir. İphigenia'yı ise bulutlar üzerinden uçurarak boğaların ülkesi Tauris'e götürür. Tauris kralı Thoas, İphigenia'yı Artemis tapınağında bir rahibe olarak görevlendirir. Buradaki görevi Tauris'e gelen Hellenleri kurban edilecekleri tören için hazırlamaktır.

İphigenia aynı bölümde gördüğü bir rüyadan da bahseder. Rüyasında babasının Argos'taki evinde bir deprem yaşandığından ve evden geriye sadece bir sütun kaldığını gördüğünden bahseder. İphigenia sarı saçları olan ve bir insan gibi konuşabilen bu sütunu kurban töreni için hazırlamaktadır. Rüveyı, baba evinden geriye kalan tek sütunun erkek kardeşi Orestes olabileceğine yorar. Bu sırada Orestes ile Pylades, Tauris'teki Artemis tapınağını aramaktadırlar. Yine mitolojiye göre Orestes, babasının katili annesi Klytamnestra'yı öldürmüştür. İşlediği bu cinayet sebebiyle Erinysler peşindedir. Tanrı Apollon, Orestes'e kardeşi tanrıça Artemis'in Tauris'teki tapınağına gidip orda bulunan gökten düşmüş Artemis heykelini alarak heykeli Atinalılar'a teslim etmesini salık verir. Bu söyleneni yaparsa dertlerinin son bulacağını söylemiştir. İphigenia rüyada gördükleri üzerine öldüğünü düşündüğü kardeşi Orestes için bir anma töreni yapmaktayken bir sıgırtmaç gelir ve iki Hellen'in Tauris'e gelip yakalandıklarını, onlar için bir kurban töreni yapılacağından İphigenia'nın hazırlıklara başlaması gerektiğini bildirir. İphigenia, kurban edilmek için tapınağa getirilen iki gençten Truva'da yaşananları, Menelaos ve Helena'nın, Agamemnon'un ve karısı Klytamnestra'nın hatta kızları İphigenia'nın başına gelenleri ve en önemlisi kardeşi Orestes'in yaşadığını öğrenir. Bunun üzerine İphigenia, vereceği mektubu Argos'a ulaştırmaları için kendisiyle konuşan bu genci serbest bırakabileceğini sadece arkadaşı Pylades'in kurban edilebileceğini söyler. Orestes, kendisi yüzünden bu yolculuğa sürüklenen Pylades'in mektubu götürmesinin daha doğru olduğunu ve kendisinin kurban edilmesi gerektiği cevabını verince İphigenia mektubu, kardeşi Orestes'e teslim etmesi için Pylades'e verir. Gerçeği öğrenmiş olan Pylades de mektubu yanında duran sahibi Orestes'e uzatır. Böylelikle iki kardeş gerçeklerle yüzleşip birbirlerine sarılarak hasret giderirler. Orestes, başına gelen felaketlerden kurtulması için tapındaki Artemis heykelini Atina'ya götürmesi gerektiğinden bahseder. İphigenia'nın aklına bir fikir gelir. Krala, Argos'tan gelen bu gencin anne katili

olduğunu bu kirlenmiş haliyle Artemis'e kurban edilemeyeceğini ama kendisinin denizde arındırıldıktan sonra kurban edilmek için uygun olabileceğini söyleyecek ve bunun için kendisinden izin isteyecektir. Ayrıca Orestes'in Tauris'e geliş amacı olan heykelin de bu kirli insanlar dokunduğu için aynı şekilde denizde arındırılmak suretiyle temizlenebileceğini söyleyecektir. Kral Thoas İphigenia'ya inanır ve söylediklerini yapması için izin verir. İphigenia ve beraberindekiler arınma işlemi için sahneden ayrılırlar. Oyunun sonraki bölümünde bir haberci Thoas'a olanları anlatır. Gemi denize açıldıktan sonra rahibe ve beraberindekiler heykeli de yanlarına alarak kaçmaya kalkışmışlardır. Bunu duyan Thoas öfkelenir ve askerlerine kaçakları yakalamak için hazırlık yapmalarını emreder. Bu sırada Tanrıça Athena belirir ve Thoas'tan vazgeçmesini ister. Orestes'in Tauris'e Appollon'u dinleyerek geldiğini ve bu yaşananların tanrıların bilgisi dahilinde olduğunu söyler. Thoas tanrıların isteklerine karşı gelmez, askerlerini geri çeker (Euripides, 2017).

1.3.2. Helena

Euripides M.Ö. 412 yılında sahnelediği "Helena" isimli oyununda Spartalı Helena ve onun efsanesini işlemiştir. Söylenceye göre Helena, Truva Savaşı'nın sorumlusudur ama Euripides bu efsaneyi herkesin bildiğinden farklı bir şekilde ele almıştır. Euripides eserde, Helena'nın Truva'ya hiç gitmediğini, savaş boyunca Mısır'da kaldığını anlatan Herotodos'un anlattıklarından hareket eder. Helena'nın soyunu, başından geçenleri ve Truva Savaşı'ndan sonra yaşadıklarını, mitolojide çok farklı şekillerde anlatılsa da bir tanrıça kadar güzel olan bu kadının güzelliği yüzünden çok acı çekmiş ve yakınındakilere de bu acıları tattırılmış olduğunu vurgular.

Oyun, Helena'nın kendini tanıttığı ve başından geçen olaylar yüzünden sebep olduğu büyük felaketlerden bahsettiği açılışla başlar. Helena'nın anlattığına göre; Hera, Athena ve Afrodite aralarında bir güzellik bahsine tutuşur ve sonucu belirlemesi için İda dağındaki çoban Aleksandros'a (Paris) başvururlar. Paris kendisine vadedilen güzeller güzeli Helena için oyunu Afrodite'ten yana kullanır. Böylelikle Paris Helena'yı almak için Sparta'ya doğru yola koyulup İda dağına terk eder. Yarışmayı kaybettiği için Paris'e kızan Hera, Helena yerine benzer bir suret yaratıp Paris'in bu sureti Truva'ya kaçırmasına sebep olur. Helena ayrıca bu oyunda, sayıları gün geçtikçe çoğalan insanların bir şekilde öldürülerek bu artışın bir an önce durdurulması gerektiğini düşünen Zeus'un da payı olduğundan bahseder. Bu sırada gerçek Helena'yı da Hermes'in güvenli ellerine teslim ederek Mısır hükümdarı Proteus'un topraklarına yollayan yine Zeus'un kendisidir. Bu sayede Helena, Menelaus için sadık ve el değmemiş biçimde güven içinde bekleyebilecekti. Fakat Proteus'un ölümünden sonra başa geçen oğlu Theoklúmenos gözünü Helena'nın yatağına dikmiştir. Açılıştaki bu bilgilendirme sonrası sahneye Apollon'un kendisine Kıbrıs'a gidip adanın ismini doğum yeri olan Salamis koyacağı bildirilen bir Yunanlı, Teukros girer. Teukros buraya yolunu bilmediği Kıbrıs'a nasıl ulaşacağını öğrenmek için Proteus'un bilici kızı Theonoe'ye danışmak için gelmiştir. Helena'yı gördüğünde gözlerine inanamaz Teukros. Helena onun bir Yunanlı olduğunu öğrenir. Troya'nın on yıl süresince kuşatıldıktan sonra Yunanlılar tarafından yerle bir edildiğini, kocası Menelaos'un Helena'nın yerine konan sureti alarak yedi yıl önce

Sparta'ya doğru yelken açtığını fakat oraya hiç varamadığını bu yüzden tüm Sparta'nın onu artık bir ölü olarak andığını, annesi Leda'nın Helena'nın ihaneti yüzünden kendini asıp öldürdüğünü ve kardeşlerinin de yaşadıkları bu utanç yüzünden canlarına kıydıklarını öğrenir (Bir rivayete göre kardeşleri tanrılaşmış, birer yıldızla dönüşüp göğe yükselmişlerdir). Teukros ise babası tarafından yurdundan kovulmuştur. Çünkü ağabeyi Aias'ın ölümüne engel olamamakla suçlanmıştır. Helena'ya bir an önce bilici Theonoe'yi görmek istediğini söyler. Helena onu Yunanlılardan nefret eden, görüldükleri yerde öldürülmesini emreden Theoklümenos konusunda uyarır ve sonrasında Teukros Helena'ya teşekkür ederek kendi yoluna gider. Aldığı haberler sonrasında iyice ümitsizliğe kapılan Helena'yı sahneye giren tutsak Yunanlı kadınlar korosu teselli eder. Helena'ya kocasının yaşayıp yaşamadığı konusunu Theonoe'ye danışıp öğrenmesini salık verirler. Bunun üzerine Helena ve korodaki kadınlar saraya girerler. Bu sırada sahneye gemisi batmış bir denizci olan üstü başı darmadağın, yırtık pırtık bir halde Menelaos girer. Başından geçenler hakkında konuşur: Babası Atreus ve annesi Aerope'den, ağabeyi Agamemnon'dan, kahramanca savaşıp galip ayrıldığı Truva Savaşı'ndan ve son olarak dönüş yolunda yıllarca sürüklenen gemisinin kayalıklara çarparak paramparça olması sonrasında geldiği bu ülkede gemiden sağ kalanlarla bir mağaranın kovuğuna gizlendiğinden bahseder. Yardım istemek ve belki yiyecek birkaç parça bulabilmek için sarayın kapısına yaklaşır. Yardım istediği yaşlı bir kadın ona hemen uzaklaşmasını çünkü efendisi kralın Yunanlıları sevmediğinden bahseder. Menelaos yaşlı kadından ayrıca geldiği bu ülkenin Mısır olduğunu ve Zeus kızı Helena'nın Truva savaşından önce buraya gelip hala burada yaşadığını öğrenir. Kocasının hâlâ hayatta olduğunu Theone'den öğrenen Helena saraydan çıktığında Menelaos ile karşılaşır. İkisi de gördüklerine inanamazlar. Bu sırada sahneye gelen bir ulak Menelaos'un mağarada bıraktığı Helena'nın havaya uçarak gözden kaybolduğunu bildirir. Bu gelişmelerin ardından Helena ve Menelaos birbirlerini tanırlar ve sonunda sağ salim kavuştukları için sevinç gözyaşları dökerler. Helena tüm gerçeği Menelaos'a anlatır. Sonrasında birlikte kaçmak için bir plan yaparlar. Theone de onlara bu planı gerçekleştirmede yardım edecektir. Plana göre Helena Mısır'a ulaşan bir haberciden (Menelaos) kocasının öldüğü haberini alacak, Theoklümenos'tan kocasını denize gömmek maksadıyla bir merasim düzenlemek için izin isteyecektir. Merasimden sonra da kendisiyle evlenmeyi kabul ettiğini bildirecektir. Gemi denize açıldığında da Menelaos'la birlikte kaçıp kurtulacaklardır. Theoklümenos, Helena'nın kocası için bu son dileğini yerine getirmesine izin verir. Gemi denize açıldıktan sonra planladıkları gibi Mısır'dan hızla uzaklaşırlar. Her şeyi anlayıp kaçmalarına müdahale etmek isteyen Theoklümenos'u, sarayın üzerinde görünen Dioskurlar (Helena'nın göğe yükselerek tanrılaşan iki erkek kardeşi) vazgeçmesi için ikna ederler (Euripides, 2013).

Euripides'in yukarıda özetlenen her iki eseri de klasik Yunan mitolojisinden başkalaşan kurgularıyla dikkat çekmektedir. Bu bağlamda yeniden yazılmış bu efsanelerdeki farklılık gösteren bulgular aşağıda örneklerle açıklanmaya çalışılacaktır.

2. Bulgular ve Yorumlar

Beliz Güçbilmez, Euripides'in tragedyalarında mitosları değiştirerek keyfince yorumladığından bahseder (2005). Azra Erhat ise İlyada'nın ön sözünde ozanların, anlattıkları tanrı dünyasının ve efsanelerin gerçekliğine inandığından ve dolayısıyla yeni efsaneler yaratırken ya da eski efsanelere yeni biçimler verirken dine hizmet ettiklerine inandıklarından, böylelikle topluma olan borçlarını ödediklerinden bahseder (2014a). Araştırmada yararlanılan kaynaklardan elde edilen aşağıdaki bulgularda bu fikirlerin doğruluğu bir kez daha yinelenmiş oluyor.

İlyada'da Agamemnon, rehin alınan Brisseis konusunda ters düştüğü Akhilleus'u savaşta tekrar yanında yer almaya ikna etmek için bazı tekliflerde bulunur:

*“Üç tane kızım var sarayımda,
Khrysothemis, Laodike, İphianassa,
ağırlık vermeden alsın istediğini,
götürsün doğru Peleus'un evine.
Üste çeyiz vereyim hiçbir babanın vermediği...”* (Homeros, 2014a, s. 181)

Burada ilginç olan Agamemnon'un dönüşte Akhilleus'a vadettiği kızlarını sayarken İphigenia'yı (İphianassa) da saymasıdır. Zira mitolojide Agamemnon kızı İphigenia'yı Akha donanması Truva'yı almak için denize açılabilsin diye Tanrıça Artemis'e kurban etmiştir.

Heredotos, Tarih'te İphigenia ve Tauris'ten kısa da olsa bahseder. Burada diğer anlatılardan farklılık gösteren nokta İphigenia'nın bakire bir tanrı olarak kabul edilip kendisine kurbanlar sunulmasıdır. “Tauris halkının görenekleri şunlardır. Gemileri kazaya uğrayan ve denizde ellerine geçen bütün Yunanlıları Bakire'lerine kurban ederler... Taurislilerin kurban sundukları bu tanrı, kendi itiraflarına göre, Agamemnon kızı İphigenia'dır...” (Heredotos, 2006, s. 337)

Euripides, İphigenia Tauris'te adlı eserinde yine Heredotos'un aktardıklarına yakın bir kurgu oluşturmuştur. Fakat bu eserde de İphigenia, Taurislilerin kurban sundukları bir tanrı değil, Tauris'in barbar kralı Thoas tarafından Artemis tapınağında görevlendirilmiş bir rahibedir:

*“Bir söylentiye göre babam, Euripos'un hiç dinmeyen
rüzgarının denizin mavisini girdaplarla çalkaladığı
Aulis'in meşhur otlaklarında canıma kıymış...
Ancak Artemis yerime bir ceylan göndererek
Oradan kaçırdı beni ve parlak gökyüzünde
Uçurarak boğaların ülkesi Tauris'e götürdü.
Buranın barbar halkına barbar kral Thoas
hükmeder ki, ona bu ad ayakları kanatlıymış
gibi hızlı koştuğundan verilmiş. Tanrıça,
tapınağının rahibesi yaptı beni...”* (Euripides, 2017, s. 1-2)

Euripides, oyunun açılışında İphigenia'ya kendisini tanıttığı ve başına gelenlerden bahsettiği bir bölüm ayırmıştır. Bu bölümde İphigenia, babası Agamemnon'un kendisini tanrıça Artemis'e kurban etmek zorunda kaldığı anları aktarır:

*“Hellen ordusunun başkomutanı Agamemnon,
Kızın İphigenia Artemis sunağında kurban
edilmeden, hiçbir gemi denize açılmayacak
bu limandan, çünkü ışıklar saçan tanrıçaya,
doğduğu yılın en güzel kızını adamıştın...” (Euripides, 2017, s. 2)*

Erhat’a (2007, s. 161) göre, İphigenia’nın kurban ediliş nedeni, yine Yunan ordusunun Truva’ya yelken açabilmesi içindir fakat bu kaynakta Artemis’in Agamemnon’dan bir kurban isteme nedeni farklıdır. Artemis, Agamemnon’a karşı büyük bir kin ve öfke beslemektedir. Çünkü Agamemnon avlanırken Artemis’e adanmış kutsal bir geyiği öldürmüştür. Agamemnon’dan bir kurban istemesinin sebebi budur.

Heredotos, “Tarih’in Proteus ve Helene Hikayesi” (eserde Helene olarak geçer) adlı bölümünde Helena’nın Truva’ya hiç gitmediğinden, Paris ve Helena’nın Truva’ya dönüş yolunda Ege Denizi’nde ters bir rüzgara yakalanıp Mısır’a sürüklendiklerinden, Proteus’un Paris’i (Aleksandros) Helena’nın Mısır’da bırakılması şartıyla serbest bıraktığından bahseder (Heredotos, 2006, s. 168–170).

“bana öyle geliyor ki, bu hikâyeyi Homeros da biliyordu; ama herhalde anlattığı destana layık bulmamış olacak ki, bunu bilerek küçümsemiştir, ama bildiğini de belli etmiştir; bu İlyada’nın, Aleksandros’un göçebe gezisini ve Helene’yi kaçırdığı, en son Fenike’deki Sidon’a yanaşmadan önce, nasıl o kıyıda bu kıyıya atıldığını anlatan (ve destanın başka bir yerinde tersi söylenmiş olmayan) dizelerinden anlaşılmaktadır” (Heredotos, 2006, s. 171).

Akha ordusu ileri gelenleri İlion’a (Truva) Menelaos’un da aralarında bulunduğu elçilerini gönderirler ve Helena’nın ve kaçırılan servetin iadesini isterler.

“Troyalılar, sonradan da hep yapacakları gibi, Helene’nin de, çalındığı söylenen servetin de kendilerinde olmadığını söylemekte ağız birliği ederler, yeminler ederler; bunların Mısır’da olduğu ve Mısır kralı Proteus’un elinde duran şeylerden kendilerinin sorumlu tutulmasının yanlış olacağını bildirirler. Yunanlılar kendileriyle alay edildiğini sanarak kenti kuşatır ve sonunda alırlar. Ama bakarlar ki, Helene yok ve kandilerine başta ne söylendiyse gene aynı şey söyleniyor, sonunda inanırlar ve Menelaos’u Proteus’un yanına gönderirler” (Heredotos, 2006, s. 172).

Olayın devamında Menelaos Mısır’a ulaşır, olanları anlatır; çok iyi karşılanır, bir sıkıntı çekmemiş olan Helena’yı ve bütün servetini Sparta’ya geri getirir.

Heredotos’a göre eğer Helena Truva’da olsaydı Paris istese de istemese de onu Akhalılar’a geri verirdi. Çünkü Priamos, Helena için Truva’yı tehlikeye atacak kadar çılgın olamazdı (Heredotos, 2006, s. 172–173).

Homeros'un Odysseia adlı eserinde Helena, Odysseus'la Truva'da nasıl karşılaştıklarını aktarır.

*“Kendini döver döver,
vura vura orasına burasına
yara bere içinde komuştu bedenini,
yırtık pırtık bir şey atmıştı sırtına
bir uşak olup çıkıvermişti,
düşman kentinin geniş sokaklarına işte böyle girdi o,*

*Akha gemilerindeki Odysseus nerde, o nerdeydi,
bir dilenci sanırdı onu gören.
İşte böyle girdi Troyalıların iline,
aldandı kentin bütün insanları,
bir ben tanıdım onu, anladım kim.
bir sürü şey sordum kurcaladım,
kurnaz kurnaz kaçamaklar yaptı,
aldım onu bir güzel yıkadım,
zeytinyağıyla ovup üstünü giydirdim...” (Homeros, 2014b, s. 61)*

Bu bölümden, Heredotos'un aktardıklarının aksine Helena'nın bizzat Truva'da bulunup savaşı canlı canlı takip ettiğini gözlemliyoruz. Ayrıca Helena, Menelaos ve kızı Hermione'yi Sparta'da bırakarak Paris'le Truva'ya kaçmasından duyduğu pişmanlıktan Odysseia'da bahseder:

*“...Öbür Troyalı kadınlar ağlayıp sızlanıyordu,
ama artık seviniyordu benim yüreğim,
gönlüm şimdi dönmek istiyordu evime,*

*ne diye bu çılgınlıkları yapmıştım sanki, ne diye,
Aphrodite çelmişti aklımı, oralara götürmüştü beni,
götürmüştü sevgili baba toprağından uzaklara,
ayırmıştı çocuğumdan, yuvamdan, kocamdan,
ne akıldan yoksundu kocam benim,
ne de güzellikten yoksundu...” (Homeros, 2014b, s. 62).*

Odysseia'da Helena, babasını aramak için yola çıkan ve Menelaos'un sarayına uğrayan Telemekhos ve Peisistratos'un şaraplarına yası, öfkeyi dindiren, acıları unutturan bir ilaç atar. Homeros, Helena'nın bu ilacı Mısır'da bulunduğu sırada Thon'un eşi Polydamma'dan aldığını söyler (Homeros, 2014b, s. 60). Bu açıklamaya göre Helena'nın daha önce Mısır'da bulunduğu aşikardır.

Euripides, Helena adlı eserinde Heredotos'un anlattıklarına benzer bir kurgu oluşturmuştur. Eserde Helena Truva'ya hiç gitmez. Tıpkı Heredotos'un bahsettiği gibi. Ancak Euripides kendi kurgusunda, Paris'in hakemi olduğu güzellik yarışmasını kaybeden Hera'nın intikam için Helena yerine ona tıpatıp benzeyen bir suret yaratıp Paris'in bu sureti beraberinde Truva'ya götürdüğünden, gerçek Helena'yı haberci Tanrı Hermes ile Mısır'a yolladığından bahseder:

*“Ama Hera kendisini kazandırmayan Paris'e kızgın,
Benim yerime, o kral Priamos'un oğlu prense,
Has esirden yarattığı benim capcanlı bir
Suretimi vermiş; öyle ki Paris, ben sanarak,
Alıp gitmiş o yarattığı!...
...İsmimdi yalnızca kullanılan, Çünkü Hermes*

*Beni bulutlara sarıp- Zeus beni düşünmeyi de
İhmal etmemiş demek ki- gizlice buraya, dünyada
En güvenilir bulunduğu adamın, Proteus'un sarayına
Getirmişti...” (Euripides, 2013, s. 28).*

3. Sonuç

Metinlerarasılık kavramının teorik olarak adlandırılmasının 20. yüzyıla rastlamasının yanında, teorisi oluşmadan önceki sürecin daha eski zamanlara dayandığından söz edilebilir. Öyle ki araştırmada kaynak eserler vasıtasıyla ulaşılan bulgular ışığında Euripides'in söz konusu iki tragedyasını yazarken öncülleri olan Homeros ve Heredotos'tan alıntılar yaptığı ve bu alıntılar sayesinde eserlerini efsaneleri yeniden yazma suretiyle oluşturduğu böylelikle geçmiş dönemlere ait sözlü metinleri yeniden yazarak kendi dönemine taşımış olduğu örneklerle saptanmıştır. Söz konusu iki eser yeniden yazma suretiyle efsanelerdeki gibi eski dönemlere ait, bir şekilde yaratıcısında mutlak izler bırakmış bir başka metnin parçalarının bir araya getirildiği farklı bir kültürel ortamda ve zamanda yeni anlamlar içeren yeni birer metne dönüşmüştür. Euripides'in yaptığı yukarıda örneklenen bu değişiklikler, efsaneyi yeniden kurgulamak suretiyle gerçekleştirdiği bir yeniden yazım örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Onun eserindeki İphigenia klasik mitoloji kaynaklarında geçtiği gibi, Truva Savaşı başlayabilsin diye Artemis'e kurban edilirken can veren bir prenses değildir. Helena ise Truva Savaşı boyunca Truva şehrinde bulunup tüm olanları bire bir yaşamış bir kraliçe değildir. Euripides'in yaptığı bu değişikliklerle olayları kendi akıl süzgecinden geçirerek geleneksel tragedyada biçim ve içerik adına köklü atılımlar yapma amacını güttüğü aşıkardır. Euripides, işte tam da bu yüzden “Tragedya'nın mezar kazıcısıdır” aslında. Bu bulgular bizlere Euripides'in, Metinlerarasılık teriminin kullanılmaya başlandığı 20. yüzyıldan yaklaşık 2500 yıl önce söz konusu kavramı pratikte kullanmış olduğunu örnek eserlerden yapılan alıntılarla göstermektedir.

Kaynakça

- Aktulum, K. (2000). Metinlerarası ilişkiler. Öteki Yayınevi.
- Aktulum, K. (2013). Folklor ve metinlerarasılık. Çizgi Kitabevi.
- Aristoteles. (1995). Poetika (İ. Tunalı (trans.)). Remzi Kitabevi.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2015). Bilimsel araştırma yöntemleri. Pegem Akademi.
- Erhat, A. (2007). Mitoloji sözlüğü. Remzi Kitabevi.
- Euripides. (2013). Helena. Mitos- Boyut Yayıncılık.
- Euripides. (2017). İphigenia Tauris'te. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gören, E. (2013). Yeniden yazmak. Dönence Yayınları.
- Güçbilmez, B. (2005). Sophokles'ten stoppard'a ironi ve dram sanatı. Deniz Kitabevi.
- Heredotos. (2006). Tarih. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Homeros. (2014a). İlyada. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Homeros. (2014b). Odysseia. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel araştırma yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım.
- Latacz, J. (2006). Antik yunan tragediyaları tüm oyunlar tarihçe- inceleme- yorum; 2016th ed. Mitos- Boyut Yayıncılık.
- Martinez Alfaro, M. J. (1996). Intertextuality: origins and development of the concept. Atlantis, 18(1), 268–285.
- Nietzsche, F. (2010). Tragedyanın doğuşu. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Plate, L., ve Rose, E. (2013). Rewriting, a literary concept for the study of cultural memory: towards a transhistorical approach to cultural remembrance. Neophilologus, 97. <https://doi.org/10.1007/s11061-013-9363-3>
- Thomson, G. (1990). Tragedyanın kökeni. Payel Yayınevi.
- Zengin, M. (2016). An introduction to intertextuality as a literary theory: definitions, axioms and the originators. Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute, 2016(50), 299–327. <https://doi.org/10.5505/pausbed.2016.96729>